

ILONA VAŠKEVIČIŪTĖ

Ginklai žiemgalių moterų kapuose

ĮVADAS

Žiemgalos teritorijoje tirta nemaža laidojimo paminklų, kurių medžiaga suteikė daug žinių šios genties materialinei ir dvasinei kultūrai pažinti. Be jokios abejonės, visi paminklai yra vienodai svarbūs mokslui. Vieni jų suteikia daugiau žinių apie tradicinę genties kultūrą, kiti, ypač esantys genčių paribiuose, leidžia plačiau atskleisti tarpgentinius santykius, pažinti perimtus svetimus papročius, pasekti, kaip tie papročiai buvo vietinių transformuoti ir pritaikyti sau, pagal savas gentyje nusistovėjusias tradicijas. Toks paminklas – net trijų genčių paribyje esantis Pavirvytės kapinynas, dar žinomas Pavirvytės-Gudų vardu.

Šis kapinynas įsikūręs Ventos ir Virvytės santakoje, 8 km atstumu nuo Viekšnių miestelio, pačiame Žiemgalos vakariniame pakraštyje (1 pav.). Į pietus nuo Pavirvytės – žemaičių gyventos žemės, už Virvytės į vakarus – kuršių, o Ventos žiotyse, kur, matyt, šios bendruomenės nariai lengvai nuplaukdavo, gyvenę lybiai – suomių gentis.

Kapinynas tyrinėtas net šešetą sezonų¹. Jo medžiaga pasitarnavo ne vienam mokslininkui rašant įvairiausiais klausimais – pradedant karyba ir baigiant puošyba². Šio darbo autorė taip pat yra parašiusi ne vieną darbą, kuriame nagrinėja Pavirvytės kapinyno medžiagą³.

Šis straipsnis skirtas dar vienu aspektu, per ginklus, žvilgtelėti į Pavirvytės bendruomenės papročius. Ginklai – tai praktiškai neišsemiamą tema. Žiemgalių ginklai ir ginkluotė buvusi labai turtinga. Ginklų vyrų kapuose randame gausiai. Jie gausesni nei darbo įrankiai, o papročiai, susiję su ginklų dėjimu į kapus, nepaprastai įvairūs ir skirtingi nuo kaimyninių genčių⁴. Tiriant šį kapinyną, susidurta dar su vienu papročiu, kuris visai nebūdingas žiemgaliams. O būtent – su ginklais moterų kapuose. *Taigi šio straipsnio tikslas ir būtų apžvelgti moterų, palaidotų su ginklais, kapus, panagrinėti šio papročio kilmę ir reikšmę, pasiaiškinti, kokioms moterims ir kodėl į kapus dėti ginklai.*

Taigi tokių kapų šiame kapinyne rasta net penki. Viename jų k. Nr. 6 moteris palaidota su ietimi, kituose – k. Nr. 9, 24, 135, 138 – su vadinamaisiais smogiamaisiais peiliais.

MOTERS KAPAS SU IETIMI

Kape Nr. 6 rasta vienintelė šiame kapinyne moteris, palaidota su ietimi. Moters kapas aptiktas 135 cm gylyje, 205×60 cm dydžio duobėje. Apie 50 metų moteris palaidota aukštelninka, ištiestomis kojomis, dešinė ranka per alkūnę sulenkta maksimaliai, kairė – buku kampu. Mirusioji orientuota galva į PR 130° kryptimi.

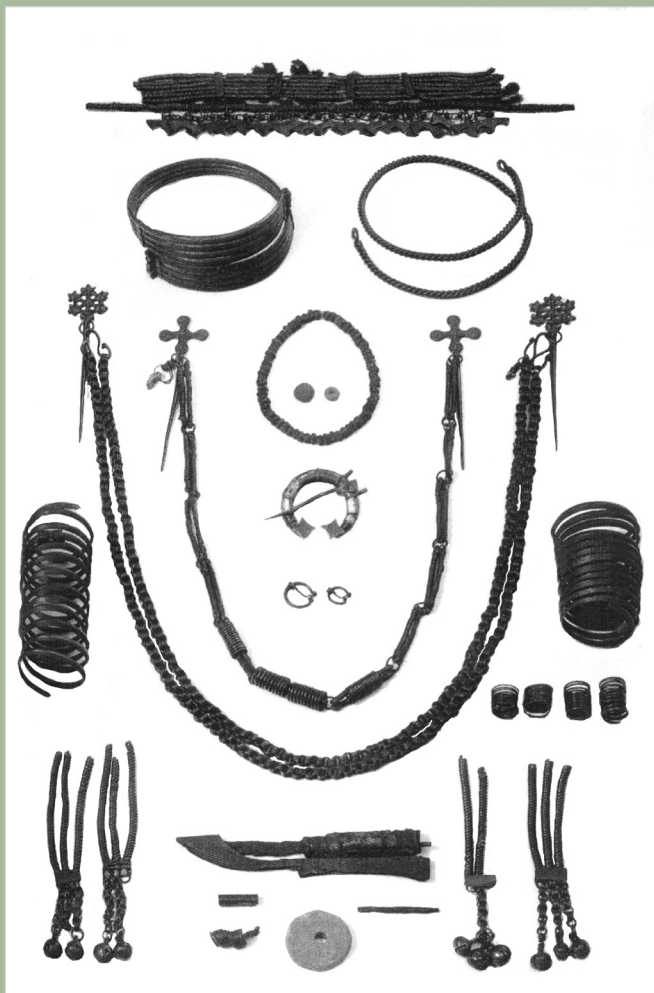
Ant kaklo jai uždėta vytinė antkaklė užkeistais galais, krūtinės srityje – papuošalas iš dviejų kryžinių smeigtukų, išplotomis plokštelėmis kryžmų galuose, jie tarpusavyje sujungti grandinėle (išlikusi fragmentiškai). Ant abiejų rankų uždėta po įvijinę apyrankę. Prie kairiojo mirusiosios žastikaulio, išorinėje jo pusėje, buvo peiliukas lenkta viršūne. Ant krūtinės tarp kairės rankos žastikaulio ir dilbio kaulų gulėjo geriamojo rago apkalas. Prie kairės kojos rasta geležinė yla. Kairiajame mirusiosios šone, juosmens srityje, padėtas geležinis įtveriamasis ietigalis, plunksnos smaigaliu atsuktas kojų pėdų link. Nuimant kaukolę, po ja rasta keletas žalvarinių įvijelių (greičiausiai nuo apgalvio) ir pusė gintaro karolių.

Rastasis ietigalis, įtveriamasis, 36 cm ilgio, padėtas ne taip, kaip įprasta juos rasti vyrų kapuose – vienoje ar kitoje galvos pusėje, o prie mirusiosios kairiojo šono. Ginklų moterų kapuose baltų pasaulyje randama itin retai. Tačiau toks paprotys žinomas kitose žemėse, pvz., pas ugrofinus⁵. Ten tokie kapai skirtini ypač turtingų moterų kapų kategorijai, o ginklas kape rodo ypatingą moters padėtį visuomenėje. Beje, Pavirvytės kapas taip pat turtingas. Be įprastų įkapių, čia dar rastas ir geriamasis ragas. Tai įkapė, sietintina su išskirtine daikto šeimnininko padėtimi. Manoma, jog su geriamaisiais ragais buvo laidojami ne eiliniai bendruomenės nariai, o tik jos elitai, susiję su dvasiniu bendruomenės pasauliu. Šios įkapės išskirtinumą pabrėžia beveik visi tyrinėtojai, rašę apie geriamuosius ragus⁶. Tai, kad geriamųjų ragų šiame kapinyne surasta tik devyni vienetai, jau savaime rodo šios įkapės išskirtinumą. Geriamieji ragai moterų kapuose traktuojami ir kaip pagarbos moteriškajam pradui ženklas, taip pabrėžiamas moteriškojo prado konstruktyvumas, vaisingumas ir gerovė⁷. Antkaklėmis puošėsi taip pat aukštesnę padėtį bendruomenėje užimantys nariai. Taigi šis moters kapas, kur net trys įkapių komponentai išskirtiniai, leidžia tą kapą laikyti neeiliniu. Kapas datuojamas X–XI amžiumi.

KAPAI SU KOVOS (SMOGIAMAISIAIS) PEILIAIS

O štai kapuose Nr. 9, 24, 135 ir 138 rasti kovai skirti peiliai, kurių dalis buvę itin puoškiose makštyse (k. Nr. 24, 138). Pirmiausia reikėtų išsiaiškinti, kokie peiliai yra skiriami kovos peilių kategorijai. Jais priimta laikyti tokius peilius, kuriais galima ir gintis, ir pulti ir kurių geležtė ne trumpesnė kaip 20 cm⁸. Dažnai tokie ginklai dar vadinami smogiamaisiais⁹. Tokiais peiliais mėgo ginkluotis kuršių vyrai. Šiame kapinyne, kaip minėta, jie rasti turtingų moterų kapuose.

Peilis rastas 50 metų amžiaus (sprendžiant iš kaukolės siūlių) moters kape Nr. 9. Jis buvo 22 cm ilgio, padėtas skersai dubens kaulų. Pagal savo dydį ir vietą kape (padėtas skersai dubenkaulių) jis turėtų būti priskiriamas kovos peilių kategorijai. Moteris palaidota 60 cm gylio 215x80 cm dydžio duobėje, ant nugaros, ištiestomis kojomis. Dešinė ranka sulenkta smailiu kampu, kairiosios rankos dilbio kaulai neišlikę. Galva orientuota į PV 195° kryptimi. Moters kape itin daug kitų įkapių.

3 pav. Kapo Nr. 138 įkapės (ilustr. iš: Žiemgaliai. Baltų archeologijos parodos katalogas, p. 58)

Mirusiosios galva buvusi pridengta audeklu, kurį puošė žalvarinė grandinė ir glaudžiai viena prie kitos užspaustos žalvarinės grandelės. (Galvos dangos išlikę tik menki fragmentai.) Už 20 cm nuo kaukolės, kapo duobės galo link, gulėjo geležinė yla. Ant kaklo buvo uždėta žalvarinė vytinė antkaklė kilpiniais galais, ant krūtinės gulėjo krūtinės papuošalas, kurį sudarė du žalvariniai smeigtukai trikampėmis galvutėmis, sujungti tarpusavyje trimis grandinėlių eilėmis, siekiančiomis juosmenį. Skersai dubens kaulų gulėjo geležinis peilis. Žalvarinė įvijėlė ir keletas smulkių grandelių buvo prie mirusiosios kojų. Greičiausiai tai drabužio papuošimo detalės.

Taigi, be smogiamojo peilio, mirusioji palaidota su antkakle, t. y. papuošalu, kurį nešiojo ne visi bendruomenės nariai, o tik išskirtiniai. Tai pačiai kategorijai galėtumėme priskirti ir galvos dangą. Be to, mirusiosios drabužiai buvo susegti smeigtukų pora, kuri šiame kapinyne (o, atrodo, ir kituose) bene vienintelė. Datuojamas kapas X–XI a.

Kape Nr. 24 palaidota moteris su kovos (smogiamuoju) peiliu ypač puoškiose makštyse. Peilis 20 cm ilgio, padėtas ant kairiojo dubenkaulio. Kapas beveik visiškai suardytas, atidengtas 45 cm gylyje, 220x80 cm dydžio duobėje. Pirminėje padėtyje išlikę tik kojų kaulai ir dubenkauliai, mirusioji buvo orientuota galva į PR 115° kryptimi.

Prie apatinio žandikaulio (matyt, čia buvo mirusiosios rankos) gulėjo mėlyno stiklo apyrankė ir 2 įviniiniai žiedeliai. Krūtinės srityje gulėjo du gintaro karoliai. Ant kairiojo dubens kaulo gulėjo kovos peilis

puošniose žalvario makštyse, prie jų buvo pritvirtinta žalvarinė grandinė. Už 42 cm nuo šio puošnaus peilio, greičiausiai juosmens srityje, rastas geležinis peiliukas lenkta viršūnėle. Nuimant kapą rasta geležinė yla.

Deja, kapas suardytas, geriau išlikusi tik kojų sritis. Be šio puošnaus peilio, kape rasta analogu neturinti stiklo apyrankė bei dar keletas smulkesnių radinių – žiedas, 2 gintaro karoliai, yla. Peilio makštys odinės, sutvirtintos žalvario apkaustais. Apkaustai rankenos srityje smarkiai išplatinti, siekia net 8 cm pločio. Plokštelės ornamentuotos. Apkalą puošė dar ir trys žiedai, į juos įsegti žalvariniai „kutai“, kurie persipina tarpusavyje ir įsegami į kitą, žemesnėje eilėje esantį žiedą. Kutai taip pat išlikę dalinai (2:2 pav.). Toks puošnus peilio apkalas šiame kapinyne vienintelis. Panašūs yra žinomi iš Latvijos teritorijos¹⁰. Cesų (lybių gentis) kapinyne rastasis peilis – analogiškas mūsų aprašytajam, turi netgi taip pat pritvirtintus kutus (2:1 pav.).

Kapas, kaip minėta, suardytas, gerai datuojamų daiktų nėra. Tačiau, kadangi šis kapas rastas šalia kitų X–XI a. datuojamų kapų, datuojamas tokiu pat laikotarpiu.

Kape Nr. 135 mirusiajai taip pat skersai dubenkaulių padėtas 18 cm (nutrupėję abu galai, peiliukas turėjo būti ilgesnis) peilis, buvęs puošniose žalvariu kaustytose makštyse. Kapas aptiktas 35 cm gylyje, 155x70 cm dydžio duobėje. Mirusioji buvo palaidota ant nugaros, rankos sulenktos smailiu kampu. Galva orientuota į ŠV 300° kryptimi, ypač turtingos įkapės.

Pačiame kabo duobės paviršiuje, 40 cm atstumu nuo ŠV duobės krašto (mirusiosios rankų srityje), rasta masyvi vyriška apyrankė. Kabo duobės ŠV gale, prie mirusiosios kaukolės, buvo geležinė yla ir įvijos. Šalia kaukolės, ŠV jos pusėje, aiškiai nuslinkęs nuo jos, gulėjo žalvarinis apgalvis, sudarytas iš įvijų jas prilaikančių skardelių. Prie apgalvio, matyt, irgi nuslinkęs nuo kaukolės, gulėjo įvijų vainikas. Kadangi jis gulėjo kiek toliau nuo kaukolės, manyčiau, kad buvo uždėtas virš apgalvio. Vainikas užsibaigė grandinėmis ir žvangučiais, kurie gulėjo paspausti po kaukole. Įvijų vainiko viduje rastos trys akmeninės liejimo formelės. Viršutinioji 5,55x4,8, vidurinioji 8x5 ir apatinė 8x5,5 cm dydžio. Po liejimo formelėmis gulėjo žalvarinė pasaginė segutė. Ja greičiausiai buvo susegtas audinys, į kurį buvo įvyniotos formelės. Dešinėje kaukolės pusėje gulėjo akmeninis verpstukas. Kairiajame duobės krašte, maždaug galvos lygyje, gulėjo trys žalvarinės grandinės su žvangučiais galuose. Grandinės jungė žalvarinė plokštelė. Ant mirusiosios krūtinės gulėjo žalvarinė pasaginė segė aguoniniais galais. Po ja rasta lankinė laiptelinė segė. Dar viena lankinė laiptelinė segė, tačiau apversta, gulėjo po rankų kaulais. Ši segė buvusi padengta sidabru. Prie pat apatinio žandikaulio, matyt, nusmukę nuo pirštų, gulėjo 6 žalvariniai įvijiniai žiedai, kurių du turėjo atgal atriestas apvijas. Ant mirusiosios juosmens buvo padėtas geležinis peiliukas tiesia nugarėle. Peiliukas įdėtas į puošnias žalvariu apkaustytas makštis. Prie pat PR duobės galo rastos dar dvi pasaginės miniatiūrinės žalvarinės segutės aguoniniais galais. Atstumas tarp segučių – 13 cm.

Pats peilis, kaip minėta, buvęs puošniose žalvariu kaustytose makštyse.

Apkaustai dengė peilio rankeną, ašmenų paviršių ir peilio smaigalį. Išlikę apkaustai labai blogai, ornamento raštų beveik neišlikę.

Kapas itin turtingas, pavadintas „moters liejikės kapu“¹¹, be kitų retų įkapių, yra ir vyriška masyvi apyrankė. Taigi šiame kape net trys „nemoteriški“ daiktai – smogiamasis peilis, vyriška apyrankė, liejimo formelės ir daug „moterišku“ labai turtingų įkapių – apgalvis, vainikas, balto metalo plokštele dengta segė. Kapas datuotas XI a.

Kape Nr. 138 moteris taip pat palaidota su smogiamuoju peiliu, buvusiu puošniose makštyse. Peilis, kaip ir kitais čia aptartais atvejais, padėtas skersiai dubenkaulių. Peilio ilgis 21 cm, makštys odinės, apkaustytos žalvariu. Kapas atidengtas 45 cm gylyje, 220x70 cm dydžio duobėje. Mirusioji palaidota ant nugaros, ištiestomis kojomis, smailiu kampu sulenktomis rankomis. Griaučių ilgis 170 cm. Orientuota galva į ŠV 310° kryptimi. Mirusiosios galva buvo apdengta audiniu, kurio kraštai puošti žalvario grandinėmis, užspaustomis viena šalia kitos. Galvos dangą puošė ir grandinė su klevo sėklos formos kabučiais. Prie viršugalvio, atremtas į kaukolę, gulėjo akmeninis verpstukas. Dešinėje kaukolės pusėje rasti du gintaro karoliai, ant kaklo buvo uždėta dviejų eilių karolių apvara, kurią sudarė 68 ranti tyli mėlyno stiklo karoliai. Ant kaklo rastos dvi antkaklės – viena sudėtinė užkeistais galais, pagaminta iš keturių lankelių, kita vytinė, prasikeičiančiais galais, užsibaigianti išplotomis kilpelėmis. Ji uždėta taip, kad tarsi apglėbia sudėtinę antkaklę. Prie pat antkaklės lankelio gulėjo du įvijiniai žiedai. Ant krūtinės – 4 žalvariniai smeigtukai. Du galvutėmis rozetėmis ir du kryžiskai išplotomis plokštelėmis kryžmų galuose. Rozetiniai smeigtukai įsegti išorinėje, kryžiai – jų vidinėje pusėje. Rozetinius smeigtukus jungė W formos kabučiai ir stambi grandinė. Kryžiniai smeigtukai sujungti grandinėle, sudaryta iš geležiniai strypelių, apvyniotų žalvarine juoste. Ant rankų uždėta po žalvarinę įvijinę apyrankę. Ant krūtinės gulėjo žalvarinė pasaginė segė žiediniais galais. Ant dešiniojo dubenkaulio – geležinis peilis, įdėtas į žalvariu kaustytą odinę makštį. Prie dešinės rankos alkūnės gulėjo du žalvariniai žiedai. Kairėje juosmens pusėje rasta

žalvarinė pasaginė segė aguoniniais galais. Prie dešiniojo dubenkaulio gulėjo papuošalas, pagamintas iš trijų įvijų, užsibaigiančių žvangučiais ir jungiamosiomis plokštelėmis. Analogiškas papuošalas rastas nuėmus kairįjį dubens kaulą. Dar du tokie papuošalai rasti prie abiejų pėdų kaulų. Ant dešinės kojos šėvikaulio gulėjo miniatiūrinė pasaginė segutė žvaigždiniais galais. Tarp abiejų pėdų kaulų buvo padėta žalvarinė įvija. Šalia jos buvo geležinė yla. Mus dominantis peilis įdėtas į žalvariu puoštus apkaustus. Apkaustai juosia rankeną, ašmenis ir peilio smaigalį. Jis iš esmės labai panašus į kapo Nr. 135 peilį, tik geriau išlikęs. Apkalo juostelė puošta geometriniais ornamentais, kurį sudaro akučių eilės, tarpusavyje sujungtos laužyta punktyrine linija. Šis kapas taip pat išsiskiria iš kitų savo retomis įkapėmis – rozetiniai smeigtukai, mėlynų stiklo karolių apvara, puošni galvos danga, net dvi antkaklės ir t. t. (3 pav). Kapas datuotas XI amžiumi.

KAPŲ SU GINKLAIS APŽVALGA

Taigi net keturios šio kapinyno moterys palaidotos su peiliais, kurie galėtų būti smogiamieji. Tą rodo ir peilių ilgis – visi jie per 20 cm, padėti kaip vyrų kovos peiliai – skersai dubens kaulų, trys jų – itin puošniose makštyse. Visas tas moteris vienija dar vienas bruožas – kapuose labai daug įkapių, o, be jų gausos, visuose kapuose rasta labai retų tiesiog vienetinių, niekur kitur nerandamų arba labai retai randamų daiktų. Tiesa, kapas Nr. 24 apiplėštas, tačiau jau tas faktas, kad čia rasta stiklo apyrankė, o ir pats peilis, rodo šio kapo išskirtinumą. Todėl peršasi išvada, kad labai turtingų moterų kapams būdingos „vyriškos“ įkapės. Toks paprotys yra fiksuotas ir kitų, ne baltų genčių papročiuose, kur, pasak autorių, vyriškos įkapės pabrėžia šių moterų turtingumą, o šiuo atveju ir jų išskirtinumą¹².

Jeigu Žiemgaloje moterys beveik nelaidotos su kovinius panašiais peiliais, tai kitose gentyse toks paprotys gerai žinomas. Jų aptikta Kurše – Palangos kapinyne su tokiais peiliais palaidota jauna mergaitė (k. Nr. 37) ir moteris (k. Nr. 103)¹³. R. Volkaitė-Kulikauskienė, rašydama apie šiuos ginklus, pažymi, jog tame pat Palangos kapinyne su tokiais peiliais laidoti ir paaugliai berniukai. Jos nuomone, dėl to šie peiliai negali būti naudoti kovai¹⁴. Tačiau kaimyninėse gentyse moterys, palaidotos su smogiamaisiais peiliais, – ne išimtis. Tokie papročiai plačiai paplitę pas finougrus. Estijoje smogiamasis peilis – neatšiejama moters kostiumo detalė. O analogiškas Pavirvytės k. Nr. 24 rastajam žinomas iš Cesų kapinyno (Latvija, lybių gentis)¹⁵. Čia jis rastas taip pat turtingame moters kape.

Manychiau, jog ir Pavirvytėje moterys palaidotos būtent su smogiamaisiais peiliais, kurie kapuose atsirado kaip įkapė, pabrėžianti šių moterų išskirtinumą iš kitų bendruomenės narių tarpo. Šis paprotys į Pavirvytės bendruomenę ateina apie X–XI amžių. Tokią išvadą leidžia daryti ta aplinkybė, jog visi minėti kapai datuojami tokiu laikotarpiu. Beje, patys smogiamieji peiliai imti naudoti nuo VI a., tačiau išplinta tik X–XI a.¹⁶ Žvelgiant į šiuos moterų, palaidotų su ginklais, kapus, į akis krenta dar viena detalė – kapuose Nr. 6, 9, ir 24 moterys orientuotos galvomis į P, kapuose Nr. 135 ir 138 – į Š. Žinoma, jog Žiemgaloje egzistavo paprotys laidoti moteris ir vyrus priešinga kryptimi. Šiuo atveju mes turbūt susiduriame dar su vienu reiškiniu – kada jaunos mergaitės laidotos priešinga nei suaugusios moterys kryptimi. Toks reiškinys taip pat pastebėtas Žiemgaloje – Stungių kapinyne k. Nr. 14 ir 15¹⁷. Toks paprotys užfiksuotas ir kaimyninėje aukštaičių gentyje – Plinkaišalio kapinyne. Čia vaikai laidoti priešinga nei suaugusieji kryptimi¹⁸. Tokio reiškinio ištakų galima ieškoti daug senesnėse bendruomenėse. Antai, tiriant akmens amžiaus kapinynus, pastebėta, jog berniukai ir seniai laidoti kaip moterys, o mergaitės ir senės – kaip vyrai¹⁹. Tą darė ir virvelinės keramikos kultūros gentys, t. y. ateiviai indoeuropiečiai, – vyrus laidojo ant dešiniojo šono, moteris ant kairiojo, senius ir berniukus ant kairiojo šono, kaip moteris, o senės ir mergaites – ant dešiniojo, kaip vyrus²⁰. Kape Nr. 135 iš tiesų palaidota jauna moteriškos lyties atstovė. Kapo Nr. 138 mirusiosios amžius nenustatytas. Be abejo, neatmetama galimybė, jog ir ši mirusioji galėjo būti arba jauna, arba labai sena (osteologinė medžiaga neišlikusi), betgi negalime nepastebėti ir to fakto, jog Pavirvytės bendruomenei didelę įtaką turėjo ir kuršių papročiai. O pastarieji dažniausiai visus mirusiuosius laidojo viena kryptimi²¹.

IŠVADOS

Pavirvytės kapinyne surasti kapai, kuriuose palaidotos išskirtinės moterys. Jų išskirtinumą pabrėžia moterims nebūdingos įkapės – ietigalis ir smogiamieji peiliai. Visas moterys vienija dar vienas bruožas – nepaprastai daug įkapių, o tarp jų esama dar ir labai retų. Vienuose kapuose tai įkapės, itin retai aptinkamos ne tik Žiemgalos teritorijoje, bet ir visame baltų pasaulyje – pvz., stiklo apyrankė. Apyrankės ornamentas – spalvoto emalio raštai. Raštai sukomponuoti derinant mėlyną apyrankės spalvą su besikaitaliojančiais baltu ir raudonu emaliu (juostelė balta, juostelė mėlyna, juostelė balta, juostelė raudona, juostelė mėlyna), liejimo formelės, išskirtinių formų smeigtukai (rozetine galvute, kryžiniai ypač laibomis kryžmomis ir pan.). Kituose kapuose įdėta vyriškų papuošalų – masyvi apyrankė, dar kitose randama įkapių, kurios rodo jų šeiminingo ryšius su dvasiniu pasauliu – geriamieji ragai (burtais, ma-

gija ir kitomis apeigomis).

Paprotys laidoti mirusiuosius su ginklais svetimas Baltų pasauliui, tačiau gerai žinomas jų kaimynams – suomių gentims. Į Pavirvytės bendruomenę kai kurie lybiams (suomių kilčiai) būdingi papročiai prasiskverbia. Tam pasitarnavo bendra žiemgalių, kuršių, žemaičių ir lybių upė Venta. Matyt, Pavirvytės bendruomenės nariai Venta nuplaukdavo į lybių žemę arba pas save sulaukdavo svečių iš pajūrio, tiek kuršių, tiek ir lybių. Bendravimas, kaip rodo kai kurie čia randami daiktai ir atkuriami papročiai, vyko ne tik materialine, bet ir dvasine plotmėmis.

¹*Cholodinska A.* Pavirvytės, Akmenės r., senkapio 1977 m. kasinėjimų ataskaita. LIIR, f. 1, Nr. 600; *Cholodinskienė A.* Pavirvytės. Akmenės r., senkapio 1978 m. kasinėjimų ataskaita. LIIR, f. 1, Nr. 683; *Cholodinskienė A.* Pavirvytės-Gudų, Akmenės r., senkapio 1979 m. kasinėjimų ataskaita. LIIR, f. 1, Nr. 792; *Cholodinskienė A.* Pavirvytės-Gudų kapinyno, Akmenės r., Vieکشnių apyl., tyrinėjimai 1981 metais. LIIR, f. 1, Nr. 1722; *Cholodinska A., Striaukaitė A.* Pavirvytės-Gudų (Akmenės r.) senkapio tyrinėjimai 1977 metais. – Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje (toliau ATL ir metai) 1976–1977 metais, Vilnius, 1978, p. 174–181; *Cholodinskienė A.* Pavirvytės-Gudų (Akmenės r.) senkapio tyrinėjimai 1978 ir 1979 metais. – ATL 1978 ir 1979 metais, Vilnius, 1980, p. 95–97; *Vaškevičiūtė I.* Pavirvytės-Gudų kapinyno, Akmenės r., Vieکشnių apyl., tyrinėjimai 1983 metais. LIIR, f. 1, Nr.1081; *Vaškevičiūtė I.* Pavirvytės-Gudų kapinyno, Akmenės r., Vieکشnių apyl., tyrinėjimai 1984 metais. LIIR, f. 1 Nr. 1132; *Vaškevičiūtė I.* Pavirvytės-Gudų plokštinio kapinyno tyrinėjimai 1983 metais. – ATL 1982–1983 metais, Vilnius, 1984, p. 111–114; *Vaškevičiūtė I.* Pavirvytės-Gudų plokštinio kapinyno tyrinėjimai 1984 metais. – ATL 1984 ir 1985 metais, Vilnius, 1986, p. 106–107.

²*Česnys G.* Etničeskaja antropologija baltskich plemion na territorii Litvy v I tysiačelletii n.e. – Problemy etnogeneza i etničeskoj istorii baltov, Vilnius, 1985, p. 144–158, 4 pav.; *Česnys G.* Lietuviai IX–XII amžiuje. Antropologiniai duomenys. – Lietuvių etnogenezė, Vilnius, 1987, p. 118, 199, 23 pav.; *Kazakevičius V.* IX–XIII a. baltų kalavijai, Vilnius, 1996; *Kazakevičius V.* Šlem iz Pavirvyte-Gudai. – Istorija Rusi – Ukraini, Kijev, 1998, p. 129–135; *Kazakevičius V.* Geležies amžiaus baltų genčių ginkluotė (habilitacinis darbas), Vilnius, 1998, p. 40, 48, 57; *Kazakevičius V.* Iš vėlyvojo geležies amžiaus baltų ginklų istorijos (Kalavijo galų makštų apkalai). – Lietuvos archeologija, t. 15, Vilnius, 1998, p. 287; *Volkaitė-Kulikauskienė R.* Lietuviai IX–XII amžiuje. – Lietuvių etnogenezė, Vilnius, 1987, p. 194, 34 pav.; *Volkaitė-Kulikauskienė R., Jankauskas K.* Iš senosios lietuvių amatininkystės istorijos. – Lietuvos archeologija, t. 8, Vilnius, 1992, p. 135–170; *Volkaitė-Kulikauskienė R.* Senovės lietuvių drabužiai ir jų papuošalai, Vilnius, 1997, 83, 87 pav.

³*Vaškevičiūtė I.* Kuršių kapai žiemgalių kapinyne. – Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai, A serija, Vilnius, 1989, t. 4(109), p. 55–67; *Vaškevičiūtė I.* IV–XI a. įvijiniai pagalviai. – Lietuvos archeologija, t. 8, Vilnius, 1992, p. 128–134; *Vaškevičiūtė I.* XVI–XVII a. Pavirvytės-Gudų kapinyno (Akmenės r.) kapai. – Lietuvos archeologija, t. 11, Vilnius, 1995, p. 317–329; *Vaškevičiūtė I.* Moterų liejikių kapai žiemgalių kapinyuose. – Iš baltų kultūros istorijos, Vilnius, 2000, p. 91–98; *Vaškevičiūtė I.* Etnokultūrinė žiemgalių sritis. – Lietuvos archeologija, t. 20, Vilnius, 2000, p. 141–157; *Vaškevičiūtė I.* Rozetiniai smeigtukai. – Istorija XLIII, Vilnius, 2000, p. 25–27; *Vaškevičiūtė I.* Svarstyklės ir svarstyklių dėžutės Pietinėje Žiemgaloje. – Lietuvos archeologija, t. 21, Vilnius, 2001, p. 275–282; *Vaškevičiūtė I.* Laidosenos ypatumai vakarų Žiemgaloje (Pavirvytės kapinyno duomenimis). – Lietuvos archeologija, t. 26, Vilnius, 2004, p. 29–46; *Vaškevičiūtė I.* Žiemgaliai V–XII amžiuje. Vilnius, 2004; *Vaškevičiūtė I.* Pavirvytės bendruomenės karių ginkluotė ir jos atspindžiai laidojimo papročiuose. – Lietuvos archeologija, t. 28, Vilnius, 2005, p. 97–114.

⁴*Vaškevičiūtė I.* Žiemgaliai V–XII amžiuje, Vilnius, 2004, p. 48.

⁵*Golubeva L.* Ženščiny litejščicy (K istorii ženskogo remeslennogo litija u fino-ugrov). – Sovetskaja archeologija, 1984, Nr. 4, p. 75–89.

⁶*Tautavičius A.* Požerės plokštinis kapinynas. – Lietuvos archeologija, t. 3, Vilnius, 1984, p. 110; *Kazakevičius V.* Unikalus Va. pab. geriamasis ragas iš Plinkaigalio (Kėdainių r.) kapinyno. – Mokslų Akademijos darbai, A serija, Vilnius, 1981, t. 3(76), p. 90; *Simniškytė A.* Geriamieji ragai Lietuvoje. – Lietuvos archeologija, t. 15, Vilnius, 1998, p. 217.

⁷*Simniškytė A.* Geriamieji ragai Lietuvoje. – Lietuvos archeologija, t. 15, Vilnius, 1998, p. 217.

⁸*Volkaitė-Kulikauskienė R.* Ginklai. – Lietuvių materialinė kultūra IX–XII a., kn. 2, Vilnius, 1981, p. 37.

⁹Ten pat.

¹⁰Latvijas PSR archeologija, Rīga, 1974, p. 200, 123:9 pav.

¹¹*Vaškevičiūtė I.* Moterų liejikių kapai Žiemgalių kapinyuose. – Iš baltų kultūros istorijos, Vilnius, 2000, p. 91–98.

¹²*Golubeva L.* Ženščiny litejščicy (K istorii ženskogo remeslennogo litija u fino-ugrov). – Sovetskaja archeologija, 1984, Nr. 4, p. 85.

¹³*Volkaitė-Kulikauskienė R.* Ginklai. – Lietuvių materialinė kultūra IX–XIII a., kn. 2, Vilnius, 1981, p. 38.

¹⁴Ten pat, p. 38.

¹⁵Latvijas PSR arheologija, Rīga, 1974, p. 200, 123:9 pav.

¹⁶*Volkaitė-Kulikauskienė R.* Ginklai. – Lietuvių materialinė kultūra IX–XIII a., kn. 2. Vilnius, 1981, p. 37.

¹⁷*Vaškevičiūtė I.* Stungių kapinynas. – Lietuvos archeologija, t. 20, Vilnius, 2000, p. 227.

¹⁸*Kazakevičius V.* Plinkaigalio kapinynas. – Lietuvos archeologija, t. 10, Vilnius, 1993, p. 24.

¹⁹*Rimantienė R.* Akmens amžius Lietuvoje, Vilnius, 1996, p. 310.

²⁰*Rimantienė R.* Lietuva iki Kristaus, Vilnius, 1995, p. 34.

²¹*Vaškevičiūtė I.* Laidosenos ypatumai vakarų Žiemgaloje (Pavirvytės kapinyno duomenimis). – Lietuvos archeologija, t. 26. Vilnius, 2004, p. 32.

Lietuvos istorijos institutas
Kražių g. 5, LT-01108 Vilnius

Gauta 2006 09 14
Atiduota spausdinti 2006 12 15